

SIMPOZIJ

prilikom 200. obljetnice smrti

P. LOVRE BOGOVIĆA

u Velikom Borištofu

2. aprila 1989.

Riči gospodina biskupa	3
Pozdravne riči mjesnoga farnika	5
Riči načelnika	7
Dr. Feliks Tobler: "P. Lovre Bogović i hrvatska bratinstva u Željeznu i Novom Gradu u drugoj polovici 18. stoljeća"	9
Dr. Nikola Benčić: "Bogovićev značaj za gradišćansko-hrvatsku kulturu"	17
Dir. Feliks Wanschitz: "Hiža zлата s marljivim trudom s velikom skrbljumb uzidana pri sv. Brigu Kalvarije ..."	30
Govor gospodina biskupa: "Hiža zлата" - Dar Svetomu Ocu prilikom njegovoga pohoda u Gradišću	39

Izdavatelj: Hrvatska sekcija pastoralnoga ureda,
ulica sv. Roka 21, 7000 Željezno
br. 20-89

Odgovoran: Mons. č. kons. savj. dr. Leo Stubits,
Agnes Bubic

Moji dragi prijatelji!

Jedna stara latinska poslovice veli: "Sripta manent!" Na našem hrvatskom jeziku znači ovo: "Ča je pisano, ostane!" Ova latinska poslovice ima pravo. Usmena rič se čuje, primi, zapameti, po času ali i lako pozabi.

Zato je dobro, da se neki važni dogodjaji jedne fahre, jednoga naroda i jedne znamenite peršone i pišu, da se ne zaboravu i da ostanu našim potomcem na uspomenu i na opomenu. Tako pozdravljam i ov simpozij, ki se je priredio prilikom 200. obljetnice smrti našega velikana Lovre Bogovića, i publikaciju svih referatov ovoga simpozija u ovoj brožuri.

Lovre Bogović je bio kod franjevačkoga reda hrvatski prodikač, prije u Željeznu, kasnije u Novom Gradu. On je peljao med Hrvati laično Bratinstvo, ko je imalo oko 4000 članov. Njemu imamo zahvaliti najrašireniji molitvenik Gradišćanskih Hrvatov pod naslovom "Hisa Zlata", ku je on posvetio Blaženoj Diovici Mariji na Brigu kot u uvodu piše: "Nato su mene tulike milošće za tobum povlikle, da ovu knjižicu ne već moju, nego tvoju tebi pripišem, i aldujem, ku ti primí, i neodhiti, po orsagu tvojem raširi, raširenu va serca zasadi, zasadjenu občuvaj."

Uz ov molitvenik, ki se je četvrnajstkrat izdao i je bio oko 130 ljet molitvenik Gradišćanskih Hrvatov,

je izdao i druge vjerske knjige kot "Duhovni Vertlyacs" s Gotfridom Palkovičem i "Marianszko Czve-tye".

Ovako gledeć je vrlo dobro, da se prilikom 200. obljetnice Bogovićeve smrti pokaže na njegove velike zasluge za vjerski žitak Gradišćanskih Hrvatov, ke si je zadobio njegovimi prodikami, glasenjem riči Božje i njegovimi izdanji.

Život i djelo Lovre Bogovića je opet jedan dokaz, kako se je Crikva svenek jako zalagala za duhovni i kulturni žitak Gradišćanskih Hrvatov.

Hvalim svim, ki su pri ovom simpoziju suradjivali i ki su ga priredili.

Srdačno pozdravlja

biškup Željzna

Željzno, 1989-03-29

Čast mi je pozdraviti sve Vas ovde prisutne, u ime farske zajednice koj sam kot farnik na čelu. Osebujno danas kad se spominamo jednoga od najvećih sinov Velikoga Borištofa, Gradišća i hrvatskoga naroda uopće.

O značenju djela P. Lovre Bogovića, svećenika - franjevca, čut ćete od naših predavačev. Željzno bih nek nekoliko riči općenito reći i o Lovri Bogoviću i o svećeništvu uopće.

Cilj svećeništva uopće, je služenje Bogu prik človika. I niki svećenik ne more služiti Bogu ako ne služi človiku. Sve svoje duhovne sposobnosti svećenik mora staviti u službu naroda ki mu je povjeren. I uprav po tom moremo suditi kako je ki svećenik služio Bogu. On, naime, ki sebe postavi u sredinu, in medias, ta ne služi ni človiku, a još manje Bogu. A on ki postavi bližnjega u sredinu svoga djelovanja i ljubav, ta je postavio Kristuša u sredinu, Kristuša koga prodikuje. Oni, ki Kristuša postavu u središće svoga djela, gustokrat se ne vidu za života. I njevo djelo izgleda malo. Takovih je plaća na nebesi. I na svu sriću ovakovih je najveć.

Imamo i onih ki na jedan ili na drugi način javno djeluju i njevo djelo je svim vidljivo. I oni postavu ili ne postavu Kristuša u središće svoga djela. I po tom prepoznajemo njevo djelo. Jedan od onih ki su Kristuša postavili u središće je i človik komu danas spominamo 200. obljetnicu smrti. To

je Jure, P. Lovre Bogović. Ova tvrdnja da je Kri-
stuša postavio u centar svoga djela lako se da do-
kazati. Da je kanio sebe postaviti u centar
pisao bi pjesme, novele, romane, drame ili drugo.
Ljudi bi mu se divili, pak bi dostao slavu jur ov-
de na zemlji. P. Lovre se je naprotiv sve svoje
sposobnosti stavio Božjemu narodu na raspolaganje.
On se dao na pisanje i sastavljanje molitvenika za
vjernike. To nij lako djelo, a još manje atraktivno.
Najde se svenek onih, ki su nezadovoljni, ki su kri-
tički raspoloženi prema sastavljaču. P. Lovre Bogo-
vić nij na to gledao. Njemu je bio najvažniji narod
Božji. Zbog naroda Božjega je i postao duhovnik,
njemu je sastavio i namijenio svoje molitvenike, ki
su bili sastavni dio vjernihke literature i kulture
kroz cijelo stoljeće. Da je narod zaistinu prihva-
tio njegove molitvenike, osebito "Hižu zlatu" vidi
se i po tom da je ista doživila toliko izdanj i da
je tako dugo bila, na neki način, službeni molitve-
nik u gradišćansko-hrvatskoj Crikvi.

Ov primjer P. Lovre Bogovića, poziva i nas duhovni-
ke ki djelamo ovde med gradišćanskimi Hrvatima, na
koncu ovoga tisućljeća, da i mi po uputa II. Vati-
kanskoga koncila, svoje sposobnosti stavimo na ko-
rist naroda koga nam je sam Bog povjerio.

Svim onim ki su diozeli u ovoj proslavi, osebito
predavačem, veliko Bog plati! Hvala Vam svim ki ste
kot slušatelj diiozeli. Ufamo se, da ćete se s ovim
današnjim danom duhovno obogatiti, i da ćemo svi
skupa, duhovno obogaćeni, učiniti sve ča je u našoj
moći, da naše hrvatstvo i naša vjera ostane čvrsta
i brojna u ovi kraji.

Hvala!

Mirko Skejić

Riči načelnika

Poštovane gospe i gospodini,
dragi naši gosti!

Ja Vas u ime političke općine najsrdačnije pozdrav-
ljam i velim svim skupa dobro došli u Velikom Bo-
rištofu. Osebujno pozdravljam sve naše časne goste.
Veseli me, da ste se našem pozivu odazvali i da
ćete skupa s nami diozeti pri današnjem svečanom
aktu.

Crikveni tanač i tanač političke općine su se pri-
likom 200. obljetnice smrti Lovre Bogovića odluči-
li, prirediti jedan simpozij o žitku i djelu ovoga
pisca, ki je bio rodom iz Velikoga Borištofa. Hva-
lim pri ovoj priliki našem velečasnomu gospodinu
biškupu ddr. Štefanu Lászlu, ki je bio odmah pri-
pravan, da naprik zame pokroviteljstvo.

Jure, bolje poznat pod imenom Lovre Bogović, rodio
se je 1723. ljeta u današnjem stanu obitelji Babich
- Cinkini.

Jur u mladi ljeti ostavio je svoje domaće selo i
prebavio velik dio svojega života u tudjini, kade
je i umro 12. januara 1789. ljeta. Pokopan je u
Szentgotthardu u Madjarskoj.

Ako pogledamo njegov duhoviti jerb, koga je nam i
cijelomu hrvatskomu narodu ostavio, se mora ustano-
viti, da je vrlo bogat. 200 ljet po njegovoj smrti
se mora reć, da je njegovo spisateljsko djelo - ako
je i kod nas mnogim Hrvatim nepoznato - puno znane-

nitije nego djela naših danas bolje poznatih piscev. Neobičnu spisateljsku popularnost dobio je Bogović kroz molitvenu knjigu "Hiža zlata". Ova knjiga nudila je našim praocem moremo reć kao prvo a i dugo jedino štivo pisane materinsku rič. Kroz mnogo izdanj nalazila se je u svi hrvatski seli cijele krajine i to skoro u svakom stanu.

Njegova skrb i sve njegovo djelo valjalo je obdržanju hrvatstva i katoličanske vjere. Zbog toga si je zaslužio ov veliki sin naše općine med nami Hrvati neumreće ime i morao bi nam biti pretkip pri očuvanju hrvatskoga jezika i kulture.

Njemu na čast je položiła delegacija crikvenoga i općinskoga tanača pred kratkim u okviru jednoga mologa svečanoga akta u Szentgotthardu vijenac. Općina Veliki Borištof imenovala je izvan toga jednu ulicu po njegovom imenu. Željio bi si, da kroz ov simpozij dostigne Lovre Bogović i njegovo djelo ono značenje, ko mu pripada.

inž. Štefan Solich

načelnik

općine Veliki Borištof

Dr. Feliks Tobler:

P. Lovre Bogović i hrvatska bratinstva u
Željeznu i Novom Gradu u drugoj polovici
18. stoljeća

U duhovnoj, crikvenoj i kulturnoj povijesti gradišćansko-zapadnougarskoga prostora franjevački red zauzima od ojačanja protiv-reformacije oko 1630/40. ljeta do jezefinizma istaknutu poziciju. I u duhovnom, vjerskom i kulturnom razvoju Hrvatov u tadašnjem austrijsko-ugarskom graničnom prostoru igraju ov red i njegovi hrvatski člani - kotrigi znatnu ulogu, da li je to u organizaciji i održanju narodnih misijov, u provodjenju procesijov i shodišćev kot vidljiv izraz barokne narodne pobožnosti ili kot preteče crikveno-religiozne književnosti (najprije religiozno-nabožne literature).

Ova uloga franjevačkoga reda bila je u dotičnoj znanstvenoj literaturi jur većputa prikazana i ocijenjena, tako hoću u ovoj vezi pokazati samo na neka bitna djela kot ča su to na pr. disertacije Jandre Karalla o "Religioznoj književnosti danas Gradišćanskih Hrvatov do početka 19. stoljeća" (Teol. dis. Beč 1967), nadalje na dotična djela Martina Meršića ml., Štefana Zvonarića, Lászlá Hadrovicsa, Nikole Benčića kot i na sažeti prinos Augustina Blazovića i Štefana Geošića. U svom prinosu o društvi Gradišćanskih Hrvatov bavio se je i Feri Sučić s hrvatskimi bratinstvi u Željeznu i Novom Gradu. Ne na zadnje hoću u ovoj vezi pokazati i na istraživačko djelo jednoga mladjega istraživača, naime teologa Ivana Karalla, ki je pobrao i sastavio mnogobrojne biografske podatke o gradišćansko-hrvatski franjevci, tom prilikom ispravio je i brojne zablude odnosno na točnosti starijih istraživanj. Sada se obraćam užemu djelokrugu našega velikoga pokojni-

nika, Lovre Bogovića, pri tom se hoću najprije bliže baviti s glavnimi mjesti njegovoga djelovanja, naime s franjevačkim klostri u Željeznu i Novom Gradu.

U Željeznu došlo je naredno jur u ljetu 1386. do utemeljenja franjevačkoga kloštra unutar varoških zidina, kako je to pred kratkim vjerojatnimi argumenti dokazao P. Arnold Magyar. Gradnja kloštra, ki je ljeta 1414. po prvi put dokumentarno imenovan, bila je dogotovljena naredno stoprv na početku 15. stoljeća, ča nam kaže i dotacija kloštra od strani obitelji Kanizsai u ljetu 1420. U 16. stoljeću kloštar je sekulariziran i bio neko vrime kot bolnica u upotrebi, dokle ga je ljeta 1629. Nikolaus Esterhazy dao ponovno postaviti i gradjevinski proširiti.

Na brižuljku prema Maloj Holovajni dao je Pavao Esterhazy u ljetu 1674. izgraditi kapelu (posvećenu sv. Apoloniji i sv. Hilgefortis), a uza nju ljeta 1692. i jednu bolnicu. U ljetu 1701. počela je odmah za imenovanimi zgradami gradnja dvostrukedupljaste crikve na slavu Majke Božje po planu iz Maria Lanzendorfa pozvanoga oca franjevca Feliksa Nierincka, ka je po svojoj koncepciji imala veća biti nego stolna crikva u Kölnu - apoteza slavodobitnoga katoličanstva. Dočim je Brig kalvarije s kapelom hodočasnoga mjesta Maria Einsiedeln bio gotov ljeta 1705. ostala je ljeta 1715. početa gradnja priključene orijaške hodočasne crikve torzo. Kad je bio prema prvašnjoj koncepciji kot prezbiterij predvidjeni dio crikve gotov, obustavila se je gradnja. U ljetu 1703. preselilo se je nekoliko franjevcev u bolnicu na Brigu, da bi mogli bolje nadzirati napredak gradnje.

Pavao Esterhazy je utemeljio ovde jedan drugi konvent franjevačkoga reda i predao im u ljetu 1711. za jedan sprat povišenu bolnicu kot rezidenciju. U ljetu 1757. do 1766. izgradjen je južno od bolnice novi kloštar, u kom je bila smješćena i gostionica "K zlatnomu andjelu", ka je imala služiti okripljenju hodočasnika k Mariji željezanskoj. Na žalost franjevci nisu mogli ovde dugo odvršavati svoje spaso-

nosno djelo, ar je ljeta 1787. i ov kloštar postao aldovom jozefinskoga raspušćanja kloštrov. Po raspušćanju upotribljavala se je ova zgrada kot središće prepozita Esterhazyjevoga grada u Željeznu, ki je upravljao i farom grada i Briga, i nosila je do današnjega časa, kad se je pretvorila u "Dom srestov", ime "Prepozitura". Stari kloštar, to je bivšu bolnicu i uza nju stojeću kapelu, srušili su još u 18. vijeku. Po raspušćanju kloštra preselili su se ovdešnji franjevci u druge još postojeće kloštre kot su to na pr. franjevački kloštar u Željeznu-varošu, u Svetici za jezerom ili u Novom Gradu.

Utemeljenje franjevačkoga konventa u Novom Gradu je povezano s protivreformatorskim nastojanjem Adama Baćanija, ki je ljeta 1634. prognao protestantske pastore sa svojih imanj i gorljivo podupirao naseljenje franjevačkoga reda, ča se je godalo 1638. ljeta. Djela na kloštru i crikvi trajala su do 1648. 9. juna istoga ljeta franjevci su svetačno upeljani u novi kloštar. Spodobno kako i franjevački kloštri u Željeznu razvio se je i konvent u Novom Gradu u duhovni i kulturni centar za Hrvate u okolici. Hrvatski franjevci brinuli su se redovito u 17. i 18. stoljeću za dušobrižništvo fare Sv. Mikula. Pod njihovim uplivom razvilo se je i ovde barokno katoličanstvo potpuno u svoji mnogovrsni obliki.

Sada po kratkom opisanju mjestov poslovanja Lovre Bogovića, pobavit ću se malo s njegovom osobom. Podatki k njegovoj biografiji pridonešeni su do sada samo u skromnom obliku, u prvom redu pred svim zbog toga, kad su njegov životni put i njegovo djelovanje bili najvećim dijelom podredjeni kloštarskomu životu. Rodjen je 22. marca 1723. ljeta u "Cinkinom stanu" u Velikom Borištofu. U sv. krstu dostao je ime Jure. No glade njegovoga rodjendana i ljeta najdemo u starijoj literaturi različne podatke. Tako piše Martin Meršić ml. u knjigi "Znameniti i služeni Gradišćanski Hrvati", Čakavski sabor 1973.,

strana 43, a i Stjepan Krpan u svojoj knjigi "Cradišanski portreti", Zagreb 1988., da je rođen 1719., dočim najdemo kod Augustina Blazovića i Stefana Geošića u odlomku "Nabožna literatura, narodne misije i hodočašća" u knjigi "Cradišanski Hrvati u toku vrimen" ("Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten"), Beč 1986, str. 65, da je rođen ljeta 1721. Činjenica je nadalje, da je 19. septembra 1742. stupio u franjevački red, a ljeta 1746. bio posvećen za duhovnika. U slijedeći ljeti spomene se u Novom Gradu: 1749-53., 1755-59., 1760-61., 1767-71. i 1779 do smrti. U ljeti 1772-73. bio je kapelan u Koljnofu. U vrimenu med ovimi ljeti bio je naredno u Željeznu na Brigu ili u kom drugom kloštru Marijanske franjevačke provincije. Umro je 12. januara 1789. ljeta u Szentgotthardu kod ci-stercítov.

U dosadašnjoj literaturi o kulturnoj povijesti Cradišanskih Hrvatov pokazalo se je većkrat na značaj hrvatskih bratinstvov u Željeznu i Novom Gradu, ali bližih podatkov o njihovom početku, djelu i raspušćanju ne najdemo nigde. I o karakteru ovih bratinstvov vladaju u dosadašnjoj literaturi različna mišljenja. Većinom izjednaču se ova bratinstva jednostavno s "Tretim redom sv. Franje" s takozvanimi "tertiari". Iako da se ne more tajati, da je čuda Hrvatov iz okolice Željezna i Novoga Grada pripada lo i ovomu "Tretomu redu", mora se jasno reći, da nikako nije od Bogovića u njegovom molitveniku "Hisa zlata" spomenuto "hrvatsko bratinstvo" identično s "Tretim redom". Nego po pravu mora se pod tim imenom razumiti takozvano "Bratinstvo pasa (pojasa)" - Gürtelbruderschaft - sv. Franje Asiškoga, ko je postavio papa Sikstvo V. u ljetu 1585. u Asiziju za poštovanje sv. Franje. Kotrigi ovoga bratinstva nosili su stalno kot znak svoje povezanosti s Bogom i određjenimi sveci, za pobijanje poželjenja i kot znak pokore posvećen pas oko tijela, odatle i ime "Bratinstvo pasa". Kako iz predgovora "Hisi zlatoj"

dalje vidimo, utemeljeno je hrvatsko "Bratinstvo pasa" u Željeznu u ljetu 1754. U istom ljetu počela su i u Novom Gradu nastojanja glede utemeljenja svojega samostalnoga hrvatskoga Bratinstva. Nadalje doznajemo iz predgovora "Hisi zlatoj" i to, da je u Željeznu postojalo i "Bratinstvo kršćanskoga nauka" (Christenlehrbruderschaft) za Hrvate okolice, ko je ljeta 1754. brojilo jur prik 4.000 kotrigov. Početki ovoga bratinstva idu najzad u 16. i 17. stoljeće, kad je došlo do novoga oduševljenja za kršćanski nauk i duhovniki i laiki se združili u skupno djelo. Oko kraja koncila u Trientu došlo je u Milanu (1560.) i Rimu do posebnih udruženj za gajenje kršćanskoga nauka. Pijo V. je potvrdio ovo bratinstvo, a Pavao V. zdignuo je je u rang nadbratinstva. U 18. stoljeću doživilo je ovo bratinstvo svoje najveće cvanje i proširilo se je i u Ugarskoj. U djurskoj biskupiji preporučio je biskup grof Franjo Zichy 1757, zapeljivanje Bratinstva kršćanskoga nauka. No u Željeznu utemeljio je ovo Bratinstvo P. Ignac Parhammer jur u ljetu 1752.

Izgleda da je ovo bratinstvo bilo organizirano po pojedini seli. Na jako raširenje Bratinstva kršćanskoga nauka u hrvatski seli kaže nam činjenica, da je ljeta 1759. izašao katekizam, ki je istodobno bio predvidjen kot ručna knjiga za hrvatske kotrige. Katekizam, čiji autor nije poznat, nosi naslov: "Obchinszke miszie pitanya knisicze na tri skole po rédu razdilyene ... Stampane Soproni pri Joseffu Siessu va léti 1759." Knjižica, od ke su nam poznate tri varijante, metodično odaljuje se na toliko od drugih katekizmov, ča je sadržaj razdijeljen na takozvane škole, to znači, da su pojedini dijeli bili po teškoći predvidjeni za mladju i starju dicu. Knjižica sadržava nadalje upute za kotrige Bratinstva i za dobrovoljne laične učitelje i učiteljice (spitavci i spitavice), ki su imali podučavati dicu i odrasle. Daljnji podatki o djelovanju Bratinstva za kršćanski nauk nam nisu poznati, ali temeljito istraženje di-

jecezanskoga arhiva u Djuri doneslo bi u tom pogledu mnogo čega na svitlo.

O hrvatskom Bratinstvu pasa u Željeznu nij nam do sada ništa bližega poznato, ar još nigdo nije iskoristio odgovarajuće arhivalije, a pred svim spomenar. Po raspušćanju franjevačkoga kloštra u Željeznu na Brigu dospile su arhivalije u vlasništvo Ugarske komore, a kasnije u Ugarski državni arhiv, gdje se nalazu u inventaru E 151 (Acta ecclesiastica ordinum et monalium). Budući da se je P. Lovre Bogović u ljetu 1754., kad se je u Željeznu utemeljilo hrvatsko Bratinstvo pasa, nalazio u željezanskom franjevačkom samostanu na Brigu, imao je i on sigurno kakov dio pri utemeljenju, a sigurno podupirao je i njegovo širenje med Hrvati.

Malo bolje informirani smo o postanku hrvatskoga Bratinstva pasa u Novom Gradu. Iz jednoga koncepta hrvatskoga prodikača P. Bogomira Palkovića, ki je u ljetu 1753. skupa s P. Lovrom Bogovićem izdao knjigu "Duhovni Vertlyacz", oko ljeta 1754. doznajemo po prvi put ča o nastojanju utemeljenja posebnog hrvatskoga Bratinstva pasa. U imenovanom konceptu prosi Palković Provincijalni savjet franjevecu u Požonu za dozvolu, da smidu u crikvi u Novom Gradu hrvatske, vindiške (slovenske) i madjarske kotrige Bratinstva peljati odiljeno od nimških, ar se nimški peljač ne zglada na nje i kad niti prodike niti pobožnosti ne razumu. Izvan toga mogla se je hrvatska prodika do sada držati samo u klaustaru, to je hodniku, ča je osebito u zimi jako neugodno. Neka se i to drugačije uredi. Na to pismo stvorio je požonski provincijalni savjet tri zaključke. Prvi od 4. juna 1755. određuje, da se hrvatska prodika u budućnosti ima držati ne u hodniku, nego u crikvi po jačenoj maši. Izvan toga je prodikač P. Bogomir Palković opunomoćen, da organizira posebno hrvatsko Bratinstvo pasa, komu neka pripadaju hrvatski, vindiški (slovenski) i ugarski vjerniki.

Drugo pismo od 18. novembra 1755. naredjuje, da ima hrvatski prodikač na nedilje po mladom misedu, na slijedeće nedilje i na svetak sv. Franje Asiškoga držati mašu za kotrige hrvatskoga Bratinstva pasa. Treta rezolucija Provincijalnoga savjeta od 12. augusta 1756. tiče se potpunoga odiljenja hrvatskoga Bratinstva pasa od nimškoga, a ugarski i vindiški (slovenski) kotrige neka pripadaju hrvatskomu Bratinstvu. Izvan toga neka držu nimški kotrige Bratinstva svoje misedne pobožnosti na nedilje mladoga miseda, a hrvatski na slijedeće nedilje. U Bačani-arhivu u gradu Novoga Grada ima nekoliko pisam, ka se tiču hrvatskoga Bratinstva pasa i ka nam dozvoljavaju neke zaključke glede njegovoga djelovanja i širenja. Spodobno mnogobrojnim crikvenim blagajnam davala je i blagajna bratinstva kredite općinam i privatnim osobam, morala je dakle imati veće svote novca na raspolaganje. Tako je na pr. općina Punić u ljetu 1770. dostala od bratinstva kredit u visini od 100 zlatnih dukatov uz kamate (činž) od 5 %, isti kredit dostala je za dvi ljeta kasnije i općina Veliki Medveš. U ljeti 1772-1783. dala je blagajna bratinstva privatnim osobam iz sel Punić, Tobaj, Kukmirn i Gerersdorf manje kredite.

Glavno područje širenja novogadskoga hrvatskoga Bratinstva ležalo je naravno u hrvatski općina gosposćine Novi Grad, ali osebito u seli hrvatske fare Sv. Mikula kod Novoga Grada, za ku su se brinuli novogradski franjevci. Iz spomenutih aktov moramo uzeti i imena nekoliko "funkcionarov" Bratinstva. Po P. Bogomiru Palkoviću, ki je po utemeljenju sigurno bio prvi direktor Bratinstva, potpisali su u ljetu 1772. uz P. Lovru Bogovića još i P. Bonaventura Valentić, tada direktor Bratinstva, i Simon Rotenstumer kot sekretar u ime Bratinstva jedno dužno pismo. Na jednom dužnom pismu iz ljeta 1772. potpisan je uz poslidnje dva imenovane namjesto P. Lovre Bogovića Ivan Bernardić kot otac Bratinstva. Poslidnji direktor Bratinstva je bio P. Gregor Milković,

rodjeni Celindofac, ki je oko ljeta 1779. kot farski administrator peljao faru Sv. Mikula kod Novoga Grada s filijalkami Veliki i Mali Medveš, Žablje Selo, Zajčje Selo, Hrvatska Čenča, Tudorica i Punić. S raspušćanjem svih bratinstvov pod Jožefom II. pre-stala su postojati i hrvatska bratinstva u željezni i Novom Gradu, likvidacija njihovoga imanja vukla se je još nekoliko ljet dugo.

Dr. Nikola Benčić:

Bogovićev značaj za gradišćansko-hrvatsku kulturu

UVOD

Bogović je tipičan čovjek svojega ada baroknoga vremena. Barok je sveobuhvatno svitsko i crikveno kulturno gibanje u Europi. Početak ovog strujanja je renesansa, ka je djelomično oslobodila fantaziju od sridnjovjekovnih verugov i zapudila se u neizmirenost prez granice, čega je pak rezultat barokna epoha.

Osnovu ovoj periodi su položili jezuiti, družina Ježuševa, ki red je nastao u ognju protureformacije. Za Gradišćanske Hrvate su pak franjevci dopeljali ta od ježuitov posadjeni cvit do procvata. U literaturi je vladao pretkip Tasso 'voga "Gerusalemme liberata" (oslobodjeni Jeruzalem) u kom opisuje zajednički napor kršćanske Europe za oslobodjenje Jeruzalema iz ruk mohamedancev. Na tu peldu pak Europa u baroku svečuje pobjedu nad Turkom, velikom neprijatelju kršćanstva. Za pravo je barok jedna velika zahvala, dičenje pobjede. Med Gradišćanski Hrvati je cijelo to bliskanje došlo do izražaja u crikvenoj pobožnosti i nje književnosti i u narodni jačka. Druge literature zapravo nisu ni imali. Svitska umjetna književnost se je med Gradišćanskimi Hrvati počela razvijati s početkom državnoga školovanja, a to znači vrimenom nacionalizma, jozefinizmom i to 'kalendarom'!

O DUHU BAROKNE POBOŽNE KNJIŽEVNOSTI

Teorija nauke književnosti veli, da se je na književnost osebito na poeziju gledalo kot na "božji zviranjak". Pisac, pjesnik je "imitator stvoritelja Boga" (alter Deus), ki u svojem oduševljenju diči u pjesma

Aldovanje k B. D. M. željezanskoj

Najsvetija, najmogućnija, i neobladana
neba i zemlje Cesarica! Presvitla
Andjelska Kraljica, i sega Ugersko-
Hrvatskoga orsaga Gospa: grišnikov
zavitnjica, nevolnji pomoćnica, pre-
čista Divica Maria, na Brigu Kalvarie
milošće iskazajuća.

(Iz "Hiže zlate", 1813.)

Boga, a drugim služi za poticanje na pobožnost. Pjesma je skrivena teologija i nauka o Božji dugovanji.² A barokna teologija je bila dičenje i hvaludavanje, "gloria Dei" i dičenje Blažene Dvice Marije. Za naše prilike je to teologija, vjeronauka za proste - seljačke ljude. Cilji barokne pobožne literature su molitva, pouka i hvalospjev najjednostavnije forme. Ča ne znači zvana literature nego predliterarne forme, veza prošlih vrimen s najaktualnijom pobožnošću, da bi došli do najsavršenije literarne forme pobožnoga pjesništva u kipu i pelidi Marije, ka nastane peldom te vjerske poezije, put od poezije, prik jačke k pobožnosti. Ta dojde formalno i sadržajno do svojega vrhunca u 'magnifikatu', hvalospjevu Marije s početnimi riči "Magnificat anima mea Dominum" - 'Zvišava duša moja Gospodina'.

Crikvena jačka, molitva i recital je dokaz kršćanske samosvisti. Zato one nosu pečat, karakteristike svojega vrimena. Ta barokna pobožnost se čuva do danas u tradiciji, kipi i forma molitav i litanijov.

ZASTUPNIKI I SADRŽAJ BAROKNE NABOŽNE KNJIŽEVNOSTI U GRADIŠČU

I za Gradišćanske Hrvate su osnove baroka položili jezuiti, tako misionar Juraj Mulih (1694-1754) i neki drugi ali do razvitka su ga u prvom redu dopeljali franjevci Ladislav Valentić (* 1688), Jeremija Šosterić (1714-1770), Godefrid Palković (1715-1778), Šimeon Knefac (1752-1819), servit Eberhard Marija Kragel (1725-1788) i najznamenitiji med njimi Lovre Bogović (1721-1789) s njegovim klasičnim molitvenikom "Hižom zlatom"³ ki se je pojavio po prvi puta 1754. ljeta i sve do danas odredio put i stil narodne pobožnosti. Tako se potpuno moramo složiti Karallovim mišljenjem: "Prednost knjige leži u tom, da je nje 'odsapanje' identično s dihanjem narodne duše hrvatske. Gradeći na iskrenoj religioznosti i črpajući iz nje, pisao je Bogović narodno i bivao u narodu duboko ukorijenjen. Za njegovu religioznost je

karakteristično, da prevladava devociona (zagovorna) molitva pred prosidbenoj, ali ipak ostaje narodni"⁴. Podrobnija analiza našega sadašnjega molitvenika "Kruh nebeski"⁵ pokazuje koliko on još gaji po kolonija "Hiže zlate". Koncept molitvenika, veći dio litanijov, prigodne molitve pak od jačak oko 30 se more najti u Bogovićevo molitveniku. Tako se je utjecaj toga molitvenika mogao održati sve do danas. Vukovićeva "Napevka"⁶ i Nakovićev "Crikveni jačkar"⁷ preuzima jednostavno tekst iz toga molitvenika. Ivan Čuković u svojem molitveniku "Vsakidanja hrana"⁸ ide skoro od molitve do molitve po "Hiži zlatoj". Tako np. razmišljanje o riči "naš" iz Očenaša, iz reda maše "Na gloriju", "Na podizanje", "Pred pričešćanjem", "Treta za pričešćanjem", litanije, Križni put, molitvice u posebni prilika; za litanju, vrime, godinu, ča ide tako daleko da Čuković preuzima skoro potpuno i molitvicu "Proti kuge" u vrimenu kada skoro već nije bilo kuge.

Već iz ovih primjerov nam se postavlja pitanje: kako je ovako intenzivno mogao djelovati ta Bogovićev molitvenik na molitveni i jačkarni fundus Gradišćanskih Hrvatov?

Na jedan uzrok smo već pokazali: bliskost k narodnoj duši, nastojenosti.

Drugi ključ proširenosti su guste naklade. "Hiža zлата" se je od 1754. do 1869. četrnajestkrat⁹ preuredila pod štampu. Pod naslovom "Nova hiža zлата"¹⁰ u predjelanju prisičkoga farnika Jože Ficka (1772-1843) je izašla još jednoč tolikokrat, zadnje izdanje 1879. Ukupno 28 do sada poznatih nakladov. Jože Ficko je dobro vidio koliko se je po francuskoj revoluciji prominio život i po naši seli. Prez štenta nja je predjelao Bogovićev molitvenik ali na barokni osnova i tako spasio zadobenu samosvist za budućnost. Karall u svojoj disertaciji veli: a) Ficko daje u svojem predjelanom molitveniku uzorne praktične upute np. u ispitivanju dušnoga spoznanja, izgubi ali našažlost pri tom b) jasnu Bogovićevo koncepciju i c) raz-

rijeti, razvodni sadržaj, ča znači da je kloštarska kontemplativna (razmišljajuća) koncepcija koncentracije na 'bratinstvo' izgubljena na svitsku bezbrižnost laičnih vjernikov.

Treći: temelje toga velikoga uspjeha je u svojem vrjmenu pripremilo "horvatsko bratinstvo", ko je sa svojim nekoliko tisuć kotrigrig igralo neprocjenjivu ulogu pri širenju barokne pobožnosti med jednodostavnim narodom. Zamislimo samo, kako je morao biti učinak redovitih misečnih sastankov bratinstva u crikvi na Kalvariji u Željeznom i kloštarskoj crikvi Novoga Grada?

Mulihov¹¹ misionarski put po Zapadnoj Ugarskoj, Bogovićevo i Palkovićevo "horvatsko bratinstvo" i molitveniki s popratnimi pobožnimi knjigami su zaistinu djelali kot on čarobni 'kvas' u kruhu i dali malo šakici Gradišćanskih Hrvatov ćut naroda, naroda u vjeri, u zajedničkom hrvatskom jeziku, kulturi i skupnoj pobožnosti. Barokni duh je Gradišćanskim Hrvatov u doslovnom značenju riči došao u susret, dao im impuls po kom je procvala najlipša kitica našega kulturnoga života, a "Hiža zlata" je dala čvrste podloge u podsvisnom, mentalnom doživljavanju barokne odičenosti. Kakov je bio barokni duh?: pobožan, niknuo iz duhovnoga i materijalnoga obnavljanja zemlje, otvoren, teatralan do ekstaze. Obnova je počela s prodikom, pak vjeronaukom za narod. Bogović i Palković se zovu u predgovoru svojih knjig "horvatski nediljni prodikač", ki su redovito misečno prodikovali velikom broju kotrigov "horvatskoga bratinstva". Palković je napisao trodjelnu knjigu "Občin-szke miszie pitanya knisicze ..."¹² za vjeronauku. Za narod pak dva molitvenike "Hižu zlatu" i "Duhovni vertljac"¹³ u ki su narodnoj duši blisko, sažeto dali cijelo vjersko znanje. Zač su to bile dvi knjige to se danas skoro ni ne zna. Obadva molitveniki su skoro identični, izašli u Šopronu, samo da je "vertljac" izašao 1753. ljeta ada jedno ljeto prije i naminjen "Novogradskej Zemlji"¹⁴ ada južnom Gradišću,

a "Hiža zlata" bratinstvu na Kalvariji u Željeznom. U skupnom izdanju je ali izašla mala knjižica "Šlabikar" - početnica s argumentacijom "Salosztno jeszmo zdihovali, kako bisze ovomu Horvaczkomu Narodu moglo pomochi? Nato mi odredgyeni Duhovni Szini Sv. Ferencza, va sztalnoszti jednoga szercza, jeszmo Tolnacze csinili, ter tako z-Kriposchum Szvetoga Duha jedan lagak Slabikar na Szvitlo dali, iz koga szeje mali y veliki va kratkom Vrjmenu stati nau-csil; da moremo rechi: Flores apparnerunt in terra nostra. Szkazalo szeje Czveche va nassoj zemlyi. Ova zemlya sze med drugimi szada Narodi kod Oral pod sunczeno Nebo podiguje."¹⁵ Iz toga optimizma izraste pak i klasični molitvenik "Hiža zlata".

Naziv "HIŽA ZLATA" je iz Lauretanske litanije, a za-pravo tim i određen cilj i program cijeloga molitvenika; dičenje, poštivanje, odgojivanje preštimanju BDM. Molitvenik ima u izdanju 1754. ljeta 551 stranic, format 16 x 10 cm. Kasnija izdanja variraju i po stranica i po formatu. Po sadržaju priličan dio molitve, litanije, jačke u prvom redu na dičenje BDM. U baroknom vrjmenu se u kultu BDM nastavlja svitska dvorsko-viteška poezija, ka se apostrofira "služba ženi", ča je značilo obožavanja, zvišavanje ženskoga ideala i lipote. Ovdje se na vjerskom polju na jako očividan način pokazuje na vječno veličanstvo nebeske kraljice, ka se kot "regina coelis" - Kraljica nebeska utica kod svojega božanstvoga Sina za človičanstvo. Marija je najlipša tematika za narod i za nje obožavatelje. Osebito se vidi izlaganje te tematike na jački "Od Teofilusa k-diviczi Marii"¹⁶ ka tema je obdjelana u bezbrojni jezuitski drama. U njoj se pokazuje na Mariju kot "porta coelis" - vrata nebeska ka peljaju u nebesko kraljevstvo. Marija je zagovornica, ka se utiče kod nje sina za Teofiluša.

Mariološka teologija u pjesmi/jački vidi jednu formu za poredbu/priliku, za parabolu ka je poučna, kot pelda, kip u kojega se jednodostavni ljudi moru ugle-

dati, ki ponuka na razmišljanje i obožavanje. Slika se izgradi kroz riči, kip se prikazuje transparentno, a ljudi dostanu nalog: služiti Mariji (Mariae servus), aldovati Mariji (Mariae hostis) i biti njoj podani (Mariae olicns), a kot ideal se pokaže "Virgo Sancta" - Sveta Divica, kriposti i lipote puna žena, zrcalo pravičnosti, nebeska Kraljica, Mati Božja. Ta kip se sve već produbljuje do diboke po-božnosti. Za jezik to znači antitetSKU formulaciju, hiperboličnu retoriku, opisivanje veličanstvenoga, lipoga, ča ni vezano uz zemaljsko. Humanizam je ot-krio ljudsku grišnost, a barok pokaže človičku božan-stvenu Mariju, majku ljudstva, prečistu Diviću (vir-go immaculata), milosti punu prema svakomu zemalj-skomu stvorenju, ka se utiče za milost, spas i vje-kovječno zveličenje. Tako se budi čežnja za oslobo-djenje od verugov griha, do gradjenja ceste u vje-kovječnost, kamo je BDM najbolja posrediteljica, pe-ljačica, pomoć, obramba i put. "Hiža zlata" ima na površno brojenje oko 150 ukrasnih, kinčenih nazivov (epitetov) pridjevov BDM. Ona je najsvetija, neba i zemlje kraljica i cesarica, grišnikov zavitnjica, lipa kot Mísec, Divica Divic, stol šalamonskoga zna-nja, zemlja posvećena, ka je kaču obladala, škrinja svega kinča nebeskoga, naučiteljica, Mati tuge - ako samo neke spomenemo. Litanije su; žalosnoj Mariji i lauretanska, kot i jačke, od oko 90 jačak je 31 po-svećeno Mariji. U prvi Bogovićevi izdanji imamo med molitvami i tzv. oficije, to su obavezne molitve za kotriže 'bratinstva', kot imenu Jezuševom, BDM, za mrtve duše, ki oficiji su se ali po raspušćanju bra-tinstva, po jozefinističkom vrimentu izostavili, kot i "nauk kršćanski", kojega je zamijenila i tako Pal-kovićeva trodijelna knjiga "Obćinske misije knišice ..." ali i egzorcizmi, ki nisu bili već opravdani. Vrlo su karakteristične prigodne molitve, ke nas ja-ko spominjaju na svakidašnji žitak i pretkršćanska vrimenta. Svit je "zburkano morje" na kojem se moramo zmaljati za litinju, godinu, vedrinu, protiv zloga vrimenta, triskanja, nagle smrti, kuge, kada blago

poginje, za hižne tovaruše, dicu, roditelje, prija-telje, betežne i sl. Uz marijanske litanije ima knjiga litanije; ime Jezuševo, Duh Sveti, muke Kri-stuševe, sv. Jožefa, sv. Ane, sv. Franciske, sv. Antona, sv. Ivana Nepomuka, Svih sveti, nad betež-nikom, za mrtve. Molitveni dio knjige završi s Križnim putom, ki je odštampan i osebnim otiskom ljeta 1761.¹⁷

Jačkani dio je dosta tanak, oko 90 jačak ali veli-kim - našalost do danas neistraženim značenjem. Np. moremo uz svaku bilješku; jači se "na notu staru" ili "na staru notu horvatsku" ili "Tičice se gori staju" kot i "Joj, joj" naslućivati stare hrvatske narodne jačke, kot je to Bojana Ivančević mogla i dokazati¹⁸. Cilj je bio da vjerski tekst izriiva na-rodne jačke, samo melodija je ostala. I drugi po-datki "na staru notu deačku", "Ave mundi", "Mizere-re", "Freut euch ihr lieben Seelen" nam daju jako vridne podatke o pjevačkoj kulturi onoga vrimenta.

U hrvatski molitveniki 17. st. moremo najti para-lele s Bogovićevim molitvenikom ali isto tako i na-šom današnjom knjigom "Kruh nebeski". Najpoznatiji primjer je "Zdravo budi malo dite", pak "Kristuš se je od mrtih stal", "Hodi k nam Duh Sveti", "Staše mati", "Zdrava zvezda morska". Za zadnju se uopće more dokazati da je melodija po hrvatskoj narodnoj jački "Hranila djevojka tri sine sokola". Paralelne tekste moremo dokazati i u molitveniki; "Sveti Evangelijom"¹⁹ u "Pavlińskoj pjesmarici"²⁰ i "Ci-thara octochorda"²¹ i to po "iusta ordinem tempo-rum", ki red se drži i u "Hiži zlatoj". Za Gradiš-ćanske Hrvate je pred Bogovićem izašla 1750. Muli-hova knjiga "Duhovne jačke"²² ke imaju 6 jačak isto identično s Bogovićem kot i Lauretansku litaniju. Veliki broj jačak iz Bogovićevoga molitvenika more-mo najti i u Nakovićevom i Vukovićevom crkvenom jačkaru. Još nešto svakako moramo napomenuti: gra-dišćansko-hrvatski barok nije paralelan s ugarskim barokom. Jedino kađe se poklapaju sadržaji je pre-

Široko poštivanje BDM, Velike Gospe Ugar. Hrvatska barokna pobožnost je dablja, iracionalnija, srdačnija. U jednoj jački se spominje "Zdrava budi neba i zemlje kraljica, Ugerska patrona" kot i u Lauretan-skoj litaniji ali to imaju zajedničko Hrvati, Ugri, Austrijanci, Bavarci, Poljaci i dr. Od ugarskih svecev; sv. Štefan, sv. Emerik, sv. Ladislav, sv. Elisabet od Thuringije, blažena Margareta se ne spominje u litaniji ni jedan. Jedan ugarski naučenjak veli: "...ugarski narod nije pripravan na tako daleko-sežno samozatajanje, askezu ili pokoru, čutljivje izlive kot domači (ugarski) Nijmci ili k nímškoj duhovnosti bliski domači Slavi"²³. Ugarski barok je staleški barok a ne narodni, kade je posrednik grof, baron, gospodar, a u slavenskoj gradišćansko-hrvatskoj predstavi je ta veza direktna, od peršone k peršoni, k peršonskomu Bogu, BDM, svecu, patronu, a zato je pobožnost čutljivija, dablja, prožetija, prisna, potresnija. Na takovu pobožnost su Hrvate učili franciskaneri, a med njimi je bio Bogović jedan od najuspješnijih.

BOGOVIĆEV ZNAČAJ

Neprocjenjiv je njegov značaj. Samo neki akcenti:

1. Kot "horvatski prodikač" mobilizira hrvatski narod, sveže narodnu pobožnost u jedan rodan snop pobožnosti BDM od koje pobožnosti naša shodišća i danas još crpu bogatu rodnu snagu; pomislimo samo na Celje, Lovretu, Željezno, Kerteš, Vincjet i dr.
2. Kot franjevac reprezentira najzasluženiji red u pobožnom peljanju, alfabetiziranju hrvatskoga naroda u Gradišću. Ujedno nastavlja i tradiciju iz stare domovine, kade su takovu blizinu k narodnoj duši imali glagoljaši, a po tom pak franjevci.
3. Svojimi knjigami: "Šlabikar", "Hiža zlata", "Duhovni vrtlac", "Križni put", "Obćinske misije knjižice" - a možda i neke do sada nepronajdene -

daju ti franjevci; Bogović, Palković najpotribnije je podloge za opismenjivanje naroda, razvijanje ljubavi prema knjigi. Te knjige su služile za mobiliziranje naroda i usredotočenju poštivanja BDM, vjerskih istinov i pobožnosti.

4. Sadržaj "Hiže zlata" daje reprezentativan pregled, vrhunac barokne pobožnosti, jer tankočutljivo stavi ubrove za razvijanje i procvitanje te duhovnosti.
5. Jezično je to najlipši, pročišćeni, duhoviti i bogati jezik danas Gradišćanskih Hrvatov i to čakavske varijante.
6. Njegov uticaj djeluje sve do danas. U naši današnji molitveni knjiga kot i duhovitosti današnjega vremena, ča vidimo u naši hodočašći.

To važi i za geografske granice prošlosti. 1895. je Alojz Malec²⁴, farnik u moravskom hrvatskom selu Dobrom Polju izdao molitvenik za moravske Hrvate u kojem "dio molitava i pjesama Malec... preuzima iz "Hiže zlata"²⁵. Kot su Bogovićevo duhovno dobro kajkavski Hrvati u Keči (Checca, danas Rumunjska) upotribljavali 1979. još Čukovićev molitvenik.²⁶

7. Izgleda prez Bogovićevoga djelovanja nimamo te toliko hvaljene pobožnosti hrvatskoga naroda u Gradišću, ku mnogi povezuju sa slavenskom mističnom dušom. Svitski se jedva moremo predstaviti gradišćanskohrvatski jezik, med Nijmci i Ugri, prez tako masivnoga djelovanja franjevcev i njevi knjig, u prvom redu "Hiže zlata".

LITERATURA I ZVIRANJKI

1. Novi horvaczki KALENDAR na léto po narodjenju Kristussa 1806. (Léto obchinszko jimajuče dnevo)

- 365.) Soprdni, Stampana pri Antonu Szieszu
2. Büse Kunigunde Dr., Das Marienbild in der deutschen Barockdichtung, Düsseldorf 1956, str. 7
  3. HISA ZLATA. Z-marlyvivim trudóm, y z-velikum szkerblyum uzidana, pri sz. Brigu Kalvarie od P. Laurencziussa Bogovicsa Marianszke Prov. Réda Sz. Ferencza Szerafinszkoga Nedit. Horvat. Prod. Blasnoj Diviczi Marii Selézanszkoi Offrovana, ter Sz. Otczu szerafinszkomu Preporucsena, Za obatre-nye pobósnoga horvatczkoga Národa: va koi sze nahajaju Izibrane Molitve, Officziumi, Litanie, Bratinsztvo, Blagoszlovi, Krisni Put, Ugodne Jacske, kerschanszki Nauk, y Zerczalo k-sz. Szpovidí. Cum permissu Superiorum. Stampana va leti 1754. Pri Josefu Szieszu. Móresze naiti blizu Seléznoga polig Sz. Briga Kalvarie kod Jakova Wambeka Dvórszkoga knigara.
  4. Karall Andreas, Das religiöse Schrifttum der heute burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts, Theol. Diss., Wien 1963, str. 147
  5. KRUH NEBESKI molitvenik za hrvatski narod Gradišća. Izdao biskupski ordinarijat u Željeznu. Šesto izdanje. Naklada Herder Beč - 1010, Wien 1976
  6. NAPEVKA ili Venac crkvenih melodija spleo ga je i hrvatskomu narodu poklonio Ivan Vukovich školski dir. u m., Naklada knjižare Viktor Horvath, Neusiedl am See, Nd. Tiskara Waldheim-Eberle, Wien.
  7. Kerstjansko katoličanski crkveni JAČKAR, Sastavil ga Miho Naković i Martin Borenić, Győr 1901
  8. VSAKIDANJA HRANA kršćansko-katoličanske duše. Naredne molitve i hasnoviti nauki za vsakorjačke prilike kršćanskoga žitka. Priredil Misionar Ivan Čuković. Prvo izdanje. S odobrenjem knezobiskupljevim i s dopušćenjem svojih predpostavni.

9. Zvonarich Štefan, Franjevci kao utemeljitelji na-božne literature u gradišćanskih Hrvata, Zbornik Kačić, god. XIII., Split 1981., str. 104: 1754., 1755., 1772., 1778., 1813., 1820., 1822., 1836., 1843., 1846., 1847., 1848., 1864., 1869.
10. Nova hiža zlata ... Zvonarich, ibidem, str. 109., 1829., 1837., 1839., 1851., 1854., 1855., 1857., 1860., 1864., 1870., 1872., 1873., 1878., 1879.
11. János Gyula, Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán, Pannohalma 1935, str. 30
12. OBCHINSZKE MISZIE PITANYA KNISICZE na tri skole po rédu rozdilyene; kim szu prilosene jacske, y hasznovita naredba od Kerschanszkoga Nauka Bratinsztva. Va ki je y pet delov Petra Kanizia iz tovarustva Jesussa y na zapovid nyihove excellenczie nassega goszpodina biskupa na szvitlo dane, na szlusbu szim otozém duhovnim, skolnikom, sztarjim, diczi, y szim bratom, y szesztram, Kerschanszkoga nauka Bratinsztva va jurszkoí biskupii. 1759. Tri knjige, prva prez datuma, druga i treta; Stampane Sopronii pri Josefu Siessu, va leti 1759.
13. DUHOVNI VERTLYACZ z-trimi rósziczami va Nóvom Gradu, od Duhovnih Szinov Réda Szvetoga Ferencza nakincsen. Bogu y Marii Offrovan, Ter Otczu Szerafinszkomu darovan. Va kóm sze nahajaju pobózne Molitve, ugóдне Jacske, y lipi Nauk Kerschanszki. Cum permissu Superiorum. Soproni, Stampan va Léti 1753. pri Josefu Szieszu., Predgovor.
14. U predgovoru molitvenika "Duhovni Vertlyacz"
15. Isto u predgovoru molitvenika "Duhovni Vertlyacz"
16. Hiža zlata, jačka LXIII.
17. Szvéti KRISNI PUT To je Pohadjanje Onoga Saloszt-noga Puta Po kóm je JESUS KRISTUS Na Szmert Odszudjen Jeruzalemi z-krisém obídsen Hodil Od

Szudzke Hise Pilatussa na Brig Kalvarie, na kóm je Za zvelicsenye oslovicsanszkoga naroda, krisevan, y umerl. Ki je Jeruzalemi pod urédbu Manyih Bratov Réda Sz. Franciska Szerafinszko-ga: jur zdavno od Rimszkih Papov Inoceczia ovó-ga jimena XI. y XII. od Benedikta ovóga jimena XIII. va léti 1724. zvelikimi odpuszki nakin-csen. Cum permissu Superiorum. Stampan Soproni pri Joseffu Siessu 1761.

18. Ivančević Bojana, Kajkavske crkvene pjesmarice XVII stoljeća, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb 1971, knjiga 44, str. 247-282

19. Schlag Gerald, Ein frühes Gebet- und Andachtsbuch für die Kroaten des Burgenlandes, Burgenländische Heimatblätter, 1980/4, str. 195-197

20. Pavlinska pjesmarica, 1644 (rukopis, Zagreb NSB)

21. Cithara octochorda ..., Zagrabiæ 1701., 1723., 1757.

22. DUHOVNE JACSKE Poszlovanya Apostolszkoga, Kõ szada na drugo léto Duhovni otác JURAJ MULIH Jesuíta Missionar Aposzolszki, po Horvatszkih szelih obnassa, i szvojim vernim Poszlussitelom (izvan ovoga svetoga léta) obilno Prososenye nazvischa, ter danoga nauka marlivo obdersavanye lyublend preporuca. Z-milosztivnum Volyum Pre-szvitloga, i Prepostovanoga G. Nyih Excellentie Goszpodina Groffa Ferencza Zicsy, Biskupa Gyur-szkoga, &c. Za szvoje Duhovne Ovcze kruto szkerblivoga, i zato od Boga vékovecsne Platye, a od lyudih velike hvale vridnoga. Stampane va Gyuri léta 1750. po Greguru Janussu Streibig.

23. Jánosi, ibidem, str. 80

24. Molitve i pjesme pro ljudi hrvatski v Moravi. Uredili Alois Malec, župnik v Guttfjeldu, i Franjo Venhuda, bivši župnik v Sarajevskom Polju. 1895. Tisak benediktinske tiskare v Brnu.

25. Krpan Stjepan, Alojz Malec, u časopisu "Matica", lipanj 1984.

26. Krpan Stjepan, Gradišćanski portreti, Zagreb 1988, str. 85

Vindar tebe ponizno prosim, o preodičena Mati! obderži ovu moju, a sada tvoju Hisu zlatu, ka va broju jedno jezero, i pet stov je zraslo tvojemu odičenomu jimeni alđovana, derži nju va stanovitom staližu, daju vetri, ali Sturmi nepreganjali budu, nena-vidnosti ognji žgali, i ogovorljivcev Strojice striljale. Još Mati milošće! tebi ofrujem za vekovečni dar Bratin-stvo Horvatskoga Naroda, kose z-jime-nom, i zastavom Sz. Ferenca Serafin-skoga diči pri čudnim tvojim Kalvarie kipu, va leti 1778. Stoper začelo z-velikum dikum: Tebi Mati preporučam Horvatskoga Naroda nauk, ki se je va željezanskom polji više 4000. Sakor-jačke starosti podigal; preporučam ovu tebi, o prevelika Mati!

(Iz uvoda k "Hiži zlatoj", 1813.)

Dir. Feliks Wanschitz:

Hiža zлата

s marljivim trudom
s velikom skrbljum uzidana
pri sv. Brigu Kalvarije ... i t. d.

Meni je dana zadaća, da kot tretji u svojem referatu predstavim Lovre Bogovićevo "Hižu zlatu". Svoj referat sam podijelio na šest poglavljev.

1. OPĆA SITUACIJA AUSTRIJE I BAROK

Osamnaesto stoljeće je vrime obračuna s Turskim carstvom. Prik 300 ljet - otprilike med 1400 i 1700 - su prodirali Turki na Zapad, gnjavili i tukli zapadni svet. Po borbi oko Beča ljeta 1683. počinje postepeno potiskivanje Turkov u istočnom smjeru. Turska je bila još dosta jaka, ali nutarnji nemiri i napadaji zapadnih kršćanskih sil - Austrije, Poljske, Venecije, kasnije i Ruske - oslabljuju još u vijek jaku tvorevinu.

Sad uklanjanja direktne turske pogibeli u Austriji je barok; on se pokazuje u zgrada Crikve, države i velikašev: obiljne forme, krasne šarene boje, mnogo zлата i veliki opsegi označuju arhitekturu; i slikarstvo ide istim putem.

Sličnu pojavu opažamo i u literaturi: "morje" riči, ukrašeniće, slikoviti pridjevi i stilski komplicirano zgradjene rečenice označuju periodu baroka. To je znak ne samo svitske, nego i vjerske literature. Neke probe neka to dokažu:

najsvetija, najmoćnija i neobladana neba i
zemlje kraljica
presvitla andelska kraljica
nepresežno milosrdnosti morje

2. UVJETI OKO IZDAVANJA KNJIGE

U ovu dob obiljije u arhitekturi, plastiki, slikarstvu i literaturi pada izdavanje one knjige, ku kanim predstaviti, ada "Hiže zlate" i nje - ako smim reći - sestre "Duhovnoga vrtljaca". Dokle je "Duhovni vrtljac" još djelana u kooperaciji Palković - Bogović je "Hiža zлата" djelo Bogovića samoga.

Knjige su u svojem sadržaju skoro identične. "Hiža zлата" je sad Bogovića. Meni je referat ograničen na nju. Zato se kanim baviti samo s njom.

Pretpostavka mojega razmišljanja je činjenica, da je narod na sjeveru Gradišća morao znati štati i pisati; barem neki dio. Na jugu su morali naime Palković i Bogović izdati prije "Šlabikar", ada knjigu za učnju Abecede, da moru izdati molitvenik. To na sjeveru nije činjenica. Moremo ada si predstaviti neku sposobnost štanja i pisanja. Prez te činjenice nima štampanje molitvenika u toj tiraži ni smisla.

Polag Zvonarića doživi knjiga 14 izdanj po tiraži od 1500 egzemplarov. To bi značilo oko 20.000 knjig u 150 ljet. Ada prilično visok broj za onu dob med 1750 i 1880.

Bogović je kot franjevac i prodikač u Novom Gradu i na svetom brigu Kalvariji u Željeznu poznao siliju hrvatskoga naroda. Kalvarija je bila umiljeno sho-dišće hrvatskoga naroda željezanske i moravske krajine. Franjevački red je iskao i imao uzak vez s narodom. To je valjalo i na jugu i kot nas. Za prodibljene vjerskoga nauka izdana je ova knjiga.

3. POTRIBOĆA ZA KNJIGOM I FUNKCIJA BOGOVIĆA U NOVOM GRADU I ŽELJEZNU

Bogović se sam imenuje hrvatskim nediljnim prodikačem. U toj funkciji on podučava narod u vjerskom duhu, gaji ali i materinsku rič. Potriboća za nabožnom knjigom za narod leži u zraku. Ne zabimo i na izdavnja reformatorskih knjig na hrvatskom jeziku. Vjerska

knjiga je neophodno potrebna za bogoslužje. Štampana rič ide i dible od govorene.

Pokidob kanim predstaviti molitvenik "Hiža zlata", ki je nastao u željeznu, moram reći par riči o hodočasnom mjestu Sveti Brig Kalvarija:

Knezi Esterhazy kot veliki poštovatelj Blžane Divice Marije podignu med 1701. i 1711. ovu zgradu i ovu vjersku instituciju. Oko željezna leži oko 15 hrvatskih sel. Njim postane ova zgrada omiljeno shodišće. Za njihovu duhovnu opskrbu pozovu knezi Esterhazy ljeta 1707. franjevce simo, daju im povoljno mjesto za kloštar i neke privilegije. Kloštar se raspusti po 80ljetnom djelovanju u toku reforme Jožefa II. ljeta 1787.

Bez knjige ada nima većega uspjeha. Tako izdaje Bogović ljeta 1754. svoju "Hižu zlata". Pretkip je svakako ljeta dan prije od njega i Palkovića izdan "Duhovni vrtljac", ki je bio isprva izdan za južne Hrvate u okolici Novoga Grada. Prije od njih izdan "Šlabikar" neka opismeni onda još vrlo neučni narod.

"Hiža zlata" je isprva sigurno bila mišljena pretežno za sjeverne Hrvate. Proširila se je kasnije po cijelom Gradišću.

4. GRADNJA MOLITVENIKA

Molitvenik je podiljen na već dijelov.

a) Predgovor, koga on zove "aldovanje".

U čitavoj poplavi riči se obrne na Blaženu Divicu Mariju, koj je posvećeno ovo djelo i koj ofruje sve svoje stvaranje, da bi završio slijedećimi riči:
"..... Moju prošnju usliši, budi moja zagovornica, pomoćnica, zaviće i vjerna Patrona, onda naimre kada konac mojega žitka ispišem, žicu prekinem i dankov broj zvršim. Ki ostajem Tvojega prezmogućnoga i najsvetijega veličanstva na vijeke pobožni sluga P. Laurentius Bogovics, reda sv. Ferencna, hrvatski ne-

diljni prodikač."

Slijedi "Tabla gibućih svetak" med ljeti 1869. i 1891. U njoj su datirani Čista srijeda, Vazam, Duhi i prva nedilja adventa.

Kalendarium je za toliko interesantan, da ima imena misec, ka su nam skoro potpuno nepoznata:

januar	-	prosinac
feber	-	svičnjičar
marc	-	sušac
april	-	travan
maj	-	veliki travan
juni	-	jivančak
juli	-	jakovšak
august	-	veliki mašnjak
septembar	-	mali mašnjak
oktobar	-	jakovčak
novembar	-	svesveščak
decembar	-	gradan

Po kalendariumu dojdju dvi stranice, u ki su zastavna neka opominjanja i obrazloženja:

Kada je dopušćano pirovati

Koliko dan miseci imaju

Neka objašnjenja dogodjajev u toku ljeta i t.d.

Molitve su živ znak vjere naroda u Boga. Zato on uzme u knjigu cijelu poredicu molitav za upotrijbljanje u toku dana, pri maši, za zazivanje u različni nevolja. Umetnute su i prošnje za uslišenje. Narod se u nji obrne Ocu Bogu, Jezušu, Duhu Svetomu, Mariji i različnim svecem. Nutri su i molitve pred pričeačanjem i za njim.

Seljački svit u svojoj tugi i nevolji se obraća i različnim svecem, da im ispunu njeve želje. Nekoliko primjerkov neka to ilustrira:

sv. Antonu za zgubljenog dugovanje

sv. Sebastianu suprot kugi

sv. Florijanu suprot ognja

sv. Donatu suprot zloga vrimenta

sv. Barbari za srićnu smrt
sv. Apoloniji suprot zubne boli
sv. Luciji suprot boli oćiju

Duboka u vjeri i misli su premišljavanja o svakoj rići u Oćenašu. On svakoj rići te molitve zna dati dubok vjerski sadržaj.

Iz svih njih zvara duboka vjera, da ćedu zazvani u- slišiti prošnju i pomoći u nevolji, odnosno sprosi- ti pomoć pri Bogu.

Litanije molimo i mi sada skoro s istim sadržajem. Zato se neću opširnije baviti s njimi. One daju Bo- gu, Mariji i svecem, na ke se obraćaju, cijelu po- redicu ukrasnih atributov. (Marija - škrinja iz kosti elefantove i t. d.).

Jačke su dio Božje službe. Njih oko 90 je uzeto u knjigu. S tematikom tih jaćak se isto ne bih bavio.

Zanimljivo je ono, ća stoji zgora velikoga dijela tih jaćak: Na staru notu ..... na notu pastirsku ..... na notu kot: zdrava Divica .....

To posvidoći, da su teksti podmetnuti pod stare jur poznate melodije. Jedan od njih mi i sada još jaći- mo.

Molitvenik završi s kazaćem ili kazateljem, kade su popišene sve titule s brojem stranice, na koj se moru najti.

Starija izdanja uključuju još dodatni dio - kateki- zam ili nabožnu nauku. Izdanja otprilike po 1800. je već nimaju. Uzrok je ljeta 1777. izdani takozva- ni Austrijski katekizam.

Put katekizma u Katolićanskoj crikvi je počeo pri Tridentinskom koncilu, ki je počeo ljeta 1545. i du- rao s prekidi do ljeta 1563. Glavni cilj je bio ob- račun s Lutherom i luterizmom. Po njemu poćinje i vjerski protunapadaj, poznat u povijesti proturefor- macija.

Jedan od prvih i najuspješnijih nosiocev proturefor- macije je bio Petrus Canisius, po hrvatsku Kanizije. On je iz reda jezuitov / isusovcev. Postao je prvi poglavar svojega reda u Nimškoj i djelao sistematić- no na rekatalizaciji zgubljenih nimških područjev. Uz to podučava kot profesor teologije u Ingolstattu, Kölnu i Beću.

U Katolićanskoj crikvi je dotada imao premoć latin- ski jezik kot jedan od "svetih jezikov". Luther i njegovi pristaše upeljaju narodni jezik u bogoslužje i u dušobrižništvo. Katolićani su sada silovani, da načinu isti korak.

U toku Tridentinskoga koncila i po njem dojde do iz- davanja trih generacijev katekizma:

- a) Kanizije dobjije nalog, da priredi Katolićanski katekizam, i on napravi u kratkom vrimenu tri vrste:
ljeta 1555. Summa doctrinae christiane
ljeta 1556. Catechismus minimus
ljeta 1557. Parvus catechismus
- b) Koncilski oci se odluću, da se redigira takozvani Rimski katekizam. Njega sastavi osebna komisija i ga izda ljeta 1556. On je teološki vrlo kompliciran, i- ma velik opseg i je zbog toga malo hasnovan u podu- ćavanju dice.
- c) Tretu generaciju izdaje Robert Bellarmin krajem 16. stoljeća, i to Dottrina christiana (1597) i Dichiarazine piu copiosa (1598).

U podučavanju najveć hasnovani su prevodi Kanizije- voga i Bellarminovoga katekizma.

Raspored im je skoro identićan: Svaki od njih je diljen na p e t dijelov:

- o vjerovanju apoštolskom
- o molitvi
- o Bogu i crikveni zapovidi
- o sakramenti
- o kriposti, dari, dobri djeli, grihi, ćetiri posljednji stvari, krunici.

Razlika med ovimi katekizmuši leži jedino u zadnjem dijelu: Kanizije prvo tumači grihe, a potom kriptisti, Belarmin čini obratno.

Bogović uzme u svoja prva izdanja "Hiže zlate" Kanizijev katekizam u nekoj kraćoj formi. Cilj mu je, da molitvenik bude ujedno i poučna knjiga za vjersku naobrazbu. Metodika je polag ondašnje navade pitanje i odgovor.

U vezi sa školskom reformom pod Ignaz Felbigerom upelja se u školstvo već spomenuti Austrijski katekizam, izdan u ljetu 1777. Ov dio u molitveniku već nije potreban i izostane.

5. NEKE OSEBITOSTI MOLITVENIKA

Radi potpunosti moram se baviti s nekimi osebitosti na polju jezika, gramatike i pravopisa:

O jeziku se globalno more reći, da je knjiga jezičnana sinteza porijekla izdavatelja (sridnjogradišćanac) i njegovo djelo - kruga (poljanski Hrvat oko Željerna). Tako je nastala zgodna mišalina dolinskih i gorinskih izrazov. To je i razumljivo: s jedne strane je jezično vezan za svoje domaće selo i njegovu okolicu, a s druge strane je preuzeo dikciju sjeverogradišćanskih Hrvatov.

Samo dva primjeri neka to dokažu: Uz rič "jezero" (broj) najdemo riči "jime, jimam, jim", ča je ti-pičan izgovor nekih općin na sjeveru.

U glagolskom participu piše konsekvntno nastavak "i", dokle Poljancu govoru jedno "o", ko je skoro "u".

Nastavki u jednini instrumentalu su kod njega uvijek -um (mjesto -om). Čini mi se, da se je on redio po nastavki ženskih imenic na suglasnik. Ove sredine izgovora na -um: s mašćum, krvljum ..... Mislim, da je on ta nastavak prenosio na sve imenice. Najdemo naime ..... velikum dikum, Jezus kervljum poljani, s tvojum pomoćum, s pokorum. Jako rijetke

su forme s -om ..... Duhom, sinom.

Čudapat sveže takozvane enklitike i druge kratke riči veljek s glavnom riču u složenicu. Neke takove složenice ću napomenuti: sakidan, smilujse, kadase, takajse, netese, čagodje, kadagod, prostimi .....

Vokalno "r" je uvijek vezano sa "e". Najti moremo slijedeće forme: skerb, miloserdnost, terpil, merzrim, serce, dežži, ...

Šesti padež (lokativ) more imati katkada slovu "h" na kraju (na pr. va tvojih sveti ranah). Ne drži se ali konsekvntno toga načela. Jur u imenovanoj pri-liki vidimo, da jedno "h" fali. Drugi prilik nisam našao u knjigi.

U genitivu množine ne pozna "h": pozdravljenje sveti ran Kristuševi, pomoć ljudi kršćanski.

Upotribljava "ekavicu" onda, kada mi govorimo obično "ije": verno, vek, telo, pretelj, celo, belo, ...

Pri pisanju velike slove ne drži se nikakove regule. On piše jednu ter istu rič i velikom i malom slovom.

Pisanje onih glasov, ki tribaju kakov znak, je poseban problem. On kot i svi pisci u južnoslavenskom području prije Gajeve reforme si posudu znake iz madjarskoga, a dijelom i talijanskoga jezika. Tako se piše č - cs, š - ss, z - s, ž - zs, s - sz, lj - ly, nj - ny, ć - ch ..... i t. d.

6. OCJENA KNJIGE I OSOBE

Cilj izdavanja molitvenika su bolja suradnja pri sve-ti maša i produbljavanje katoličanske vjere u hrvat-skom narodu.

Uzredno dobije knjiga i pedagoški efekat: Narod se je iz nje učio bolje štati i molitvenik dobije uz vjersku i narodnu prosvijetnu funkciju.

Knjiga doživi 14 izdanj u toku od 130 ljet. Polag Zvonarića htila je tiraža iznašati 1500 egzemplarov.

Moglo je ada dolaziti u tom vrimenu oko 20.000 knjig med narod. Upliv knjige je zbog toga morao biti jako velik.

"Hiža zlata" postane baza za kasnije izdane molitvenike. Tako se je Jožef Ficko u svojoj "Novoj hiži zlatoj" oslonio na Bogovićevo izdanje.

Napomenute činjenice kažu, kako je Bogović silno uticao na vjersku, a indirektno i na narodnu naobrazbu našega naroda. Mirno ga moremo brojiti med najzaslužnije zastupnike Gradišćanskih Hrvatov.

Molitve jutarnje

Jesus, Maria, Josef smilujte mi se.

Jesus, Maria, Josef budite mi na pomoć.

Jesus, Maria, Josef vam preporučam telo, dušu, i serce moje.

Pak kadase staješ, prekriži se + ter reci.

Va jime Otca, i Sina, i Duha svetoga. Amen.

Jesus Nazarenski Kralj Židovski, ov slavodobitni Napisak očuvaj me od sega zla. O sveti Bog! ô jaki Bog! ô neumreći Bog! smiluj se meni.

(Iz "Hiže zlata", 1813.)

"Hiža zlata" - Dar Svetomu Ocu prilikom njegovoga pohoda u Gradišću

Dugo smo premišljavali, ča bi mogli Svetomu Ocu kot dostojanstven dar prilikom njegovoga pohoda u našoj dijecezi predati. Imali smo različne mogućnosti i tako nij bilo lako, da najdemo pravi dar. Konačno je došao predlog, da predamo Svetomu Ocu jedan stari dostojanstveni molitvenik, ki je bio večkrat izdan i koga još mnogo ljudi upotribljava.

Ov dar je molitvenik "Hiža zlata" od Lovre Bogovića. Sveti Otac je primio ov dar dobrohoteć i sigurno će se ov molitvenik položiti u Vatikanskoj biblioteki na jedno vridno mjesto. Autor si sigurno nij mislio, da će se njegov molitvenik tolikokrat tiskati i da će biti predan Svetomu Ocu kot dar Gradišćanskih Hrvatov.

Ja sam imam k ovomu molitveniku mnoge peršonske odnose; ovu knjigu sam upoznao kroz moju majku i starumajku. Mi smo ju doma upotribljavali istotako i u crikvi, pred svim smo iz nje molili križni put i prez toga, da se kanim hvaliti, smim reći, u korizmi svaki dan. Majka je bila predmoliteljica a staramajka i ja smo ju u molitvi pratili. Sigurno je bila ova molitva i meni pomoć na mojem putu k duhovničtvu.

Normalno se i molitveniki svenek obnavljaju. Temeljite istine ostanu svenek iste i to vjera u Ježuša Kristuša i ljubav k njegovoj Majki i poštovanje svecev. Molitvenik "Hiža zlata" je sigurno služio i

za dosadašnja nova izdanja molitvenikov i će sigurno biti dobar temelj za daljnji razvitak.

Kot sadašnji biškup ove dijeceze morem samo hvaliti autoru ove knjige i se veselim, da smim otkriti spomenploču na farofu u Velikom Borištofu. Svenek kad budu ljudi ovde mimo išli, neka na to mislu, kako dostojanstvenu vridnost nam je ov svećenik ostavio, jednu vridnost, ka je za nas od velike vridnosti bilo to ča se tiče vjere, bilo to ča se tiče obdržavanja naše narodnosti.

Rado hvalim svim, ki su donesli prinos k ovoj svečnosti, i se ufam, da će ov duh, ki je zadržan u knjigi "Hiža zlata", igrati i važnu ulogu u današnjoj generaciji.

A. A. A. A.

biškup željezna